

АУДИТОРЛИК ТАШКИЛОТЛАРИ ИШИНИНГ СИФАТИНИ ТАШҚИ НАЗОРАТДАН ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ

Қўшматов Отахон Қурбоналиевич
ТДИУ доценти, PhD

Аннотация. Мазкур мақолада аудиторлик ташкилотлари иш фаолияти сифатини ташқи назоратдан ўтказиш амалиёти Ўзбекистон ва хориж мамлакатлари мисолида таҳлил қилинади. Ўзбекистонда ушбу масалада давлат бошқарув органлари устуворлиги белгиланган. Аудиторлик фаолиятини иш сифатини тартибга солишнинг халқаро тажрибаси ва амалиётини ўрганиш натижасида тартибга солиш моделини ташкил этиш ва қуришнинг умумий тамойиллари, усуллари ва ёндашишлари аниқланди. Жаҳон амалиёти тажрибасидан хулоса қилиб аудиторлик фаолиятини иш сифатини ташқи назоратини тартибга солишда профессионал жамоат ташкилотлари муҳим рол ўйнаши лозимлигига таклиф ва амалий тавсиялар келтирилган.

Калит сўзлар. Аудитор иш фаолияти сифати, ташқи сифат назорати, АХС, профессионал жамоат ташкилоти, халқаро бухгалтерлар федерацияси.

Аннотация. В данной статье анализируется практика внешнего контроля качества аудиторских организаций на примере Узбекистана и зарубежных стран. В этом отношении в Узбекистане был определен приоритет государственного управления. В результате изучения международного опыта и практики регулирования качества аудиторской деятельности были определены общие принципы, методы и подходы к организации и построению модели регулирования. Исходя из опыта мировой практики, даны предложения и практические рекомендации о том, что профессиональные общественные организации должны играть важную роль в регулировании внешнего контроля качества аудиторской деятельности.

Ключевые слова. Качества трудовой деятельности аудитора, внешний контроль качества, МСА, профессиональная общественная организация, Международная федерация бухгалтеров.

Abstract. This article analyzes the practice of external quality control of audit organizations on the example of Uzbekistan and foreign countries. In this regard, Uzbekistan has identified the priority of public administration.

As a result of studying the international experience and practice of regulating the quality of audit activity, General principles, methods and approaches to the organization and construction of a regulatory model were determined. Based on the experience of world practice, suggestions and practical recommendations are given that professional public organizations should play an important role in regulating external quality control of audit activities.

Key words. Quality of the auditor's work, external quality control, ISA, professional public organization, international Federation of accountants.

Кириш. Сўнгги йилларда мамлакатимиз иқтисодиётида олиб борилаётган кенг қамровли ислохотлар хўжалик юритувчи субъектлар бухгалтерия ҳисобини ҳамда аудиторлик фаолиятини янада жадал ривожланишига ва ўсишига хизмат қилмоқда. Ушбу ислохотларнинг ўзига хос ижобий жиҳатлари сифатида қуйидагиларни санаб ўтиш мумкин:

- биринчидан, мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодий сиёсатнинг самарадорлиги, амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ривожланиш чора-тадбирлари ҳамда дастурларининг изчил ва пухта асосланганлигини баҳолаш;

- иккинчидан, халқимизнинг йил давомидаги фидокорона меҳнати натижаларини эътироф этиш;

- учинчидан, келгуси йилда устувор эътибор қаратиш лозим бўлган вазифа ва йўналишларни белгилаш, етарли даражада фойдаланилмаётган имкониятларни аниқлаш;

- тўртинчидан, иқтисодиётимизнинг турли соҳа ва тармоқлари, мамлакатимизнинг барча ҳудудларидаги иқтисодий салоҳиятни ўзаро мувофиқлаштирилган ҳолда янада тўлароқ сафарбар этиш ва бошқалар. Аудиторлик текширувларининг иши сифатини ташқи назорат қилиш бугунги кунда Молия Вазирлиги таркибида аудиторлик ташкилотлари ишининг сифатини ташқи назоратдан ўтказувчи бўлимнинг audit.mf.uz сайти ўз фаолиятини бошлаган. Бу сайтдан Ўзбекистон Республикасида жойлашган аудиторлик ташкилотлари электрон ҳисоботларини топширади ва таваккалчилик таҳлили асосида аудиторлик ташкилотлари ишининг сифати текширилади.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Аудиторлик текширувларининг иши сифатини ташқи назорат қилиш бугунги кунда Молия Вазирлиги таркибида аудиторлик ташкилотлари ишининг сифатини ташқи назоратдан ўтказувчи бўлимнинг audit.mf.uz сайти [1] ўз фаолиятини бошлаган. Бу сайтдан Ўзбекистон Республикасида жойлашган аудиторлик ташкилотлари электрон ҳисоботларини топширади ва таваккалчилик таҳлили асосида аудиторлик ташкилотлари ишининг сифати текширилади.

Ўзбекистон Бухгалтерлар ва аудиторлар миллий уюшмаси (ЎзБАМУ) аудиторлик ташкилотларининг ташқи назоратини амалга ошириб келмоқда.

Молия Вазирлиги таркибида аудиторлик ташкилотлари ишининг сифатини ташқи назоратдан ўтказувчи бўлим билан Ўзбекистон Бухгалтерлар ва аудиторлар миллий уюшмаси (ЎзБАМУ) аудиторлик ташкилотларининг ташқи назоратининг бир- биридан фарқи:

ЎзБАМУда фақат уюшмага аъзо бўлган аудиторлик ташкилотларинг аудиторлик текширувлари иши сифати назоратдан ўтказилади ва уюшма ҳар йили ўтказадиган аудит рейтингда бунини баҳолайди. Молия Вазирлиги таркибида аудиторлик ташкилотлари ишининг сифатини ташқи назоратдан ўтказувчи бўлимда эса Ўзбекистон Республикасида фаолият кўрсатаётган барча аудиторлик ташкилотларини таваккалчилик таҳлили асосида танлаб

олиб текширилади.

Аудит иш сифатини назорат қилиш аудитнинг ўтказилишида ва аудитга турдош хизматларнинг кўрсатилишида аудит стандартларининг ва Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини тартибга солиб турувчи бошқа норматив ҳужжатлар талабларига риоя этилишини текшириш учун қўлланиладиган ташкилий чора-тадбирлар, услублар ва тартиб-таомиллар тизимини ифодалайди. Кучайиб бораётган рақобат шароитида мулкдорлар томонидан ҳам, назорат қилувчи органлар томонидан ҳам ҳолис хўжалик назоратининг роли ошмоқда. Ишончли молиявий ҳисобот оқилона иқтисодий қарорлар қабул қилиш имконини беради, хавфи юқори бўлган операцияларга қўл уришдан сақлайди.

Аудит мамлакатимиздаги хўжалик фаолиятини назорат ва иқтисодий таҳлил қилишнинг нисбатан янги йўналиши бўлиб, ғарб мамлакатларида аудит 150 йилдан буён маълум бўлса, Ўзбекистонда эса, мустақил фаолият соҳаси сифатида хўжалик юритишда давлат монополиясидан воз кечиш ва бозор иқтисодига ўтиш натижасида шакллана бошланди. Шунинг учун иқтисоди ривожланган мамлакатлар тажрибасини чуқур ўрганиш биз учун аҳамиятлидир.

Таҳлил ва натижалар. Бухгалтерия ҳисобини юритиш ва ҳисобот тузиш аудиторлик ташкилоти томонидан амалга ошириладиган микрофирмаларнинг молия-хўжалик фаолияти солиқ органлари ва бошқа назорат органлари томонидан тегишли аудиторлик ташкилоти албатта жалб қилинган ҳолда текширилади. Бунда молиявий ҳисоботнинг тўғрилиги учун аудиторлик ташкилоти жавоб беради.

Иқтисодиёт молия вазирлиги аудиторлик фаолиятини махсус ваколатли органи этиб тасдиқланган ва унга қуйидаги функциялар юклатилган (расм).

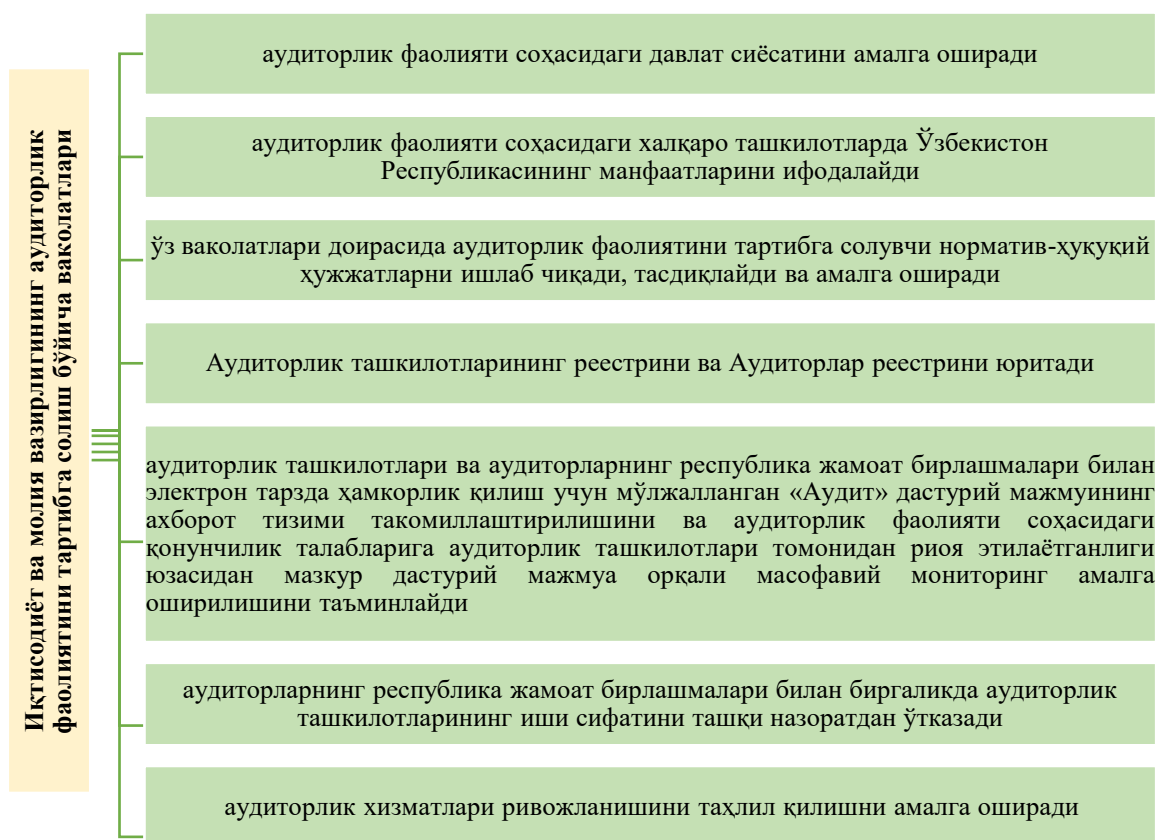
Аудиторлик фаолияти амалиётида кўрсатилаётган аудиторлик хизматларининг сифати муаммоси катта аҳамиятга эга. «Аудитда иш сифатининг назорати» 220-халқаро аудит стандарти (ХАС 220) да аудиторнинг иши сифатининг назорати зарурлиги ҳақида сўз боради. Мазкур ҳужжатнинг мақсади — аудиторлик ташкилотининг умумий сиёсатига, шунингдек, аудитор ёрдамчиларига алоҳида аудиторлик текшируви ўтказиш чоғида топшириладиган ишларга, тегишли жараёнларга нисбатан сифат назорати бўйича стандартлар белгилаш ва тавсиялар беришдан иборат. ХАС 220 да сифат назорати сиёсати ва ишлари барча аудиторлик ташкилотлари даражасида ҳам, алоҳида аудиторлик текширувлари даражасида ҳам амалга оширилиши зарур экани қайд этилган.

Ташкилотларда аудит сифатининг назорати қуйидаги каби талабларни бажаришни тақозо қилади:

- профессионализм, малака ва омилкорлик;
- вазифаларнинг топширилиши;
- ваколатларнинг тақсимланиши;
- мижозларни қабул қилиш ва сақлаб қолиш;

- мониторинг.

Аудитнинг фирма ички стандартларини ишлаб чиқишда аудит дастури, аудитга сарф бўладиган вақт сметаси ва умумий аудит режаси каби ҳужжатлар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни таъминлаш зарур. Бу боғлиқлик аудит сифати устидан самарали назорат ўрнатишга кўмак беради. Стандартларни ишлаб чиқиш каттагина маблағ ва амалий тажрибани тақозо этади. Шунинг учун булар фақат жиддий илмий салоҳиятга эга бўлган йирик аудиторлик ташкилотларининг қўлидан келади. Бу масалада республика аудиторларининг профессионал уюшмалари аудиторлик ташкилотларининг куч ва интилишларини жамлаши лозим.

Расм. Иқтисодиёт ва молия вазирлигининг аудиторлик фаолиятини тартибга солиш бўйича функциялари¹³.

Хулоса. Юқоридаги фикрларни умумлаштирган ҳолда қуйидаги хулосалар шакллантирилди:

Аудиторлик текшируви раҳбари қуйидаги ишларни бажариши шарт:

- ижрочилар иши ва аудиторлик текширувининг ориши устидан жорий назоратни ташкил қилиш;
- ишлар тасдиқланган умумий режа ва аудиторлик текшируви дастурига мувофиқ олиб борилишини мунтазам кузатиб бориш;
- аудиторлик текширувининг режалаштирилган тартибидан четга

¹³ Муаллиф ишланмаси

чиқишларни ўз вақтида аниқлаш ва уларни таҳлил қилиш;

- берилган ваколатлар доирасида юзага келган одатдан ташқари вазиятларга баҳо бериш ва улардан чиқишга доир профессионал фикрларни шакллантириш;

- аудиторлик текшируви жараёнини ҳужжатлаштириш учун жавоб бериш, хусусан, аудит натижалари бўйича тайёрланган иш ҳужжатларининг аудиторлик фаолияти миллий стандартлари ва аудиторлик ташкилотининг фирма ички талабларига мувофиқ келишини кузатиб бориш;

- аудиторлик ташкилоти раҳбарини аудиторлик текширувининг бориши ва аудит натижасига таъсир кўрсатиши мумкин бўлган барча аҳамиятли фактлар ва уларга кўра чиқарилган хулосалардан тезкор равишда хабардор қилиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг 25.02.2021 й. ЎРҚ-677-сон "Аудиторлик фаолияти тўғрисида"ги Қонуни (Қонунчилик палатаси томонидан 10.11.2020 й. қабул қилинган, Сенат томонидан 05.02.2021 й. маъқулланган)

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 19.09.2018 й. ПҚ-3946-сон "Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 04.08.2021 й. ПҚ-5210-сон "Аудиторларни сертификатлаштириш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги Қарори

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022 й. ПФ-60-сон "2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида"ги Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўллаш учун аудитнинг халқаро стандартларини тан олиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори, 11.04.2022 йилдаги 171-сон

6. Молия вазирининг 24.09.2021 й. 56-сон "Аудиторнинг малака сертификатини малака имтиҳонини топширмасдан бериш ва муддатини узайтириш учун асос бўладиган бухгалтерларнинг халқаро сертификатлари рўйхатини тасдиқлаш тўғрисида"ги Буйруғи (АВ томонидан 29.09.2021 й. 3321-сон билан рўйхатга олинган)